

Михаил Груев, Димитър Щ. Димов
съставители

ТОВА Е МОЕТО МИНАЛО

том IV

Спомени, дневници, свидетелства
(1944–1989)

**Институт за изследване
на близкото минало**

1000 София, ул. Юрий Венелин № 24, вх. Б, ет. 2
тел./факс +359 2 989 17 84; 988 82 73
e-mail: minaloto@gmail.com
www.minaloto.bg

Управителен съвет на института:

Ивайло Знеполски (председател)

Димитър Паница

Боряна Димитрова

Експертен съвет:

Цветан Тодоров

Иван Еленков

Георги Господинов

Даниела Колева

Даниел Вачков

Михаил Груев

Момчил Методиев

Ивайло Знеполски

Мартин Иванов

Михаил Груев
Димитър Щ. Димов
съставители

ТОВА Е МОЕТО МИНАЛО

Спомени, дневници, свидетелства
(1944–1989)

ТОМ IV

Институт
за изследване
на близкото
минало

**AMERICA FOR
BULGARIA
FOUNDATION**

Книгата е издана с любезното съдействие
на Фондация „Америка за България“.

Снимка на корицата:

*Снимката е предоставена от Геновева Недкова
в рамките на конкурса „Това е моето минало“*

- © Михаил Груев, Димитър Щ. Димов, съставители
- © Димитър Щ. Димов, автор на предговора
- © Веселин Праматаров, корица
- © Институт за изследване на близкото минало, София, 2021

ISBN: 978-954-28-3702-2

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

т. IV

Димитър Щ. Димов

ОТ „ГЕРОИЧНИТЕ ГОДИНИ“ ДО „ТЕНДЖЕРАТА С
ПОХЛУПАКА“: ХОРА, ИСТОРИИ И ФОРМИ НА МИНАЛОТО 7

Христо Чобанов „Бай Ганчо“

ПАРТИЗАНСКИ СПОМЕНИ 21

Макри Гюлева

ИЗПОВЕД 69

Георги Гадючков

ЛЕГИОНЕР ЗАД ГРАНИЦА 73

Велико Илиев

ВТОРА ДРУЖИНА. СПОМЕНИ НА ПОМОЩНИК-КОМАНДИРА 89

Петър Станковски

ТРИ ГОДИНИ С ВОЖДА.
СПОМЕНИ ЗА ГЕОРГИ ДИМИТРОВ 1946–1948 г. 145

Тодор Гелев

ИЗ ЖИТЕЙСКИЯ ПЪТ НА ПРОГРЕСИВНИЯ
УЧИТЕЛ ТОДОР ГЕЛЕВ 175

Ангел Шишков

ЖИВОТЪТ НА КОМУНИСТА КАТО МЛАД 205

Петър Колев

КАК СТАНАХ ВОЕНЕН ПРОКУРОР 279

Анастасия Яначкова

ИЗВЕДНЪЖ ДА ПОРАСНЕШ 307

Минка Пионова	
БРИГАДИР ПО НЕВОЛЯ.....	337
Филип Кутин	
ДНЕВНИКЪТ НА ЕДИН МОНТЪОР ИНСТАЛАТОР	347
Огнян Димитров	
КЪСМЕТ	395
Мария Поцева	
ВРЪЩАНЕ В НЕРАВНОТО МИНАЛО	403
Нонка Чардакова	
ПЪТЯТ МИ КАТО УЧИТЕЛКА И ДРУЖИННА РЪКОВОДИТЕЛКА	441
Йордан Цанков	
КЪРВАВО РОЖДЕСТВО	477
БЕЗ ВИНА ВИНОВЕН	481
Мария Дочева	
ЖИВОТЪТ МИ В ТЕНДЖЕРА ПОД ПАРТИЕН ПОХЛУПАК	489

ОТ „ГЕРОИЧНИТЕ ГОДИНИ“ ДО „ТЕНДЖЕРАТА С ПОХЛУПАКА“: ХОРА, ИСТОРИИ И ФОРМИ НА МИНАЛОТО

За последните близо 20 години от основаването си Институтът за изследване на близкото минало издаде като част от своята поредица „Минало несвършено“ повече от 40 монографични изследвания, научни сборници, специални броеве на научни списания и няколко албума от изложби, посветени на недалечното българско минало с акцент върху комунистическия му период. Видимо място сред тези книги има и оформилата се минисерия под рубриката „Това е моето минало“, която представя на любопитния читател спомени, автентични документи, дневници и снимки от годините между 1944 и 1989 г., но и отвъд. След първи и втори том, публикувани през 2010 г., третият излезе през 2015 г., а сега, нови пет години след последното издание, в ръцете си държите четвъртия сборник с лични житейски разкази „Това е моето минало“.

Малко предистория и равностетка

Идеята да отправим покана към „живелите социализма“¹ да разкажат за своя личен, семеен или тясно професионален опит от близкото минало започна своята реализация през 2007 г. Тогава беше първото издание на конкурса „Това е моето минало“, от който логично дойде и името на оформилата се издателска поредица. От началото до сега Институтът проведе 6 кръга на програмата. Общият брой материали, които получихме, достигна 595, а страниците са повече от 17 000. Изборът кои текстове от този голям масив да публикуваме никога не е бил лесен. В различните години различни членове на нашия екип са правили подбор и са отличавали най-интересните сред тях. В издадените вече три тома можете да намерите 55 разказа в разни жанрове – спомени, дневници, мемоари, оригинални документи – от автори с много различна житейска

¹ Една отворена и разнородна група, ограничена единствено от езика на писане (български) и наличието на съзнателен опит за периода, който ни интересува.

и професионална траектория. Опитали сме се именно през тази колекция да постигнем широка представителност на гласовете и регистрите, с които се обръщаме към близкото минало.

В четвъртия том, който в момента разлиствате, сме включили текстове, постъпили при нас през 2014 и 2015 г. В рамките на тези два последни кръга от конкурса „Това е моето минало“ събрахме 220 писма и колети с печатни, ръкописни материали, самиздат книжки, цели семейни албуми и други документи и артефакти от онова време. Ако трябва да сравним естеството на материалите от тези два тура с предишните издания на „Това е моето минало“, най-важната разлика е, че напоследък се увеличиха текстовете, които не са написани специално за конкурса. Най-често член на семейството на автора открива негов ръкопис или спомен, наръч документи и ни ги изпраща с идеята да влязат в нашия архив, защото според тях имат какво да ни кажат.

Членовете на „журито“ Ивайло Знеполски, Михаил Груев, Момчил Методиев, Даниел Вачков, Пламен Дойнов и Димитър Димов имаха нужда от три-четири месеца, докато прегледат разпределените между тях текстове. Всеки предложи „финалисти“, чиито материали прочетохме заедно и така стигнахме до подбора на общо 13 текста. В годините обаче, които минаха преди да оформим този последен том, в пощенската кутия на Института продължиха да пристигат пакети с гриф „за конкурса *Това е моето минало*“, въпреки че не разполагахме със средства за поощрение на авторите и въпреки че не сме отправяли нови официални покани. Желанието на хората да говорят за миналото си, да изследват и споделят семейните архиви ни задължи да добавим още няколко особено любопитни текста, с които поради ограничението на обема сложихме и точка на настоящото съдържание на книгата.

Какъв е познавателният залог?

Настрана от чисто количественото измерение на инициативата „Това е моето минало“ идва естественият въпрос за нейния смисъл. Както предполага показателното местоимение „това“ в заглавието („точно това, а не нещо друго“), ние искахме да подтикнем евентуалните участници в инициативата към увереност и свобода отвъд изискванията на който и да е жанр да споделят именно „своето“ минало във форма и дълбочина, определена единствено от нагласата и съвестта на автора – ретроспективни спомени, автентични документи или в по-редки случаи дневници, снимки и артефакти, придружавани от кратки обяснителни писма. Особено в първите години от провеждането на инициативата „личното говорене по спомен“ за комунизма все още трябваше да се справя, на първо време, с много силната обществена поляризация в тълкуванията (захранена от политическата среда на 90-те г. от XX в.). Надигнатият глас трябваше ясно и недвусмислено да се заяви от коя страна на барикадата

говори, за да бъде чут и приет. Това крайно противопоставяне по-късно (отново условно, през първото десетилетие на ХХІ в.) беше последвано от травмирано мълчание и целенасочено желание да се забрави – на лично, институционално, дори на научно и образователно ниво. Както пише съставителят и авторът на програмния предговор към първия том Ивайло Знеполски, „*Това е моето минало*“ връща на тези, които решават да напуснат зоната на мълчанието, чувството за стойност на преживяното, чувството за излизане от наложената анонимност. Дава увереност, че споделянето има смисъл, че може да помогне да се осмисли личната участ и общата съдба, самата история.“²

Разбира се, освен личното удовлетворение на порива да споделиш опита и знанията си за определено време, да се включиш в общото говорене със собствената си версия, съществува въпросът за тяхната обществена, историческа и въобще познавателна полза. Каква стойност имат те за съвременното ни общество и неговата способност да познава миналото? Могат ли споменът, непосредствените дневникови записки или снимката на един човек да бъдат надежден източник за факти, събития, социални отношения и исторически процеси? Можем ли да им се доверим и какво ни казват те?

Не е мястото тук да се занимаваме с дълбокия и понякога бурен дебат за връзките или пък за сблъсъците между история и памет. Недоверието на учения историк към личните свидетелства заради тяхната фрагментарност, невъзможност да надскочат личния интерес и хоризонт, „липсата на обективност“, неподозираниите грешки, съзнателното изкривяване на фактите и „жертване на историческата истина“ в името на някаква настояща „полза“ е много често не без основание. Дори опитите да се анализират с надеждни емпирични и теоретични средства общите места на спомена за миналото под знаменателя на понятието за колективна памет, дори нейната естествена зависимост от институционализираното и медиализирано историческо знание не успяват напълно да легитимират личната памет пред класическия историк, дори когато тя автоматично възпроизвежда установените и добре познати исторически разкази.

Естествено, обикновеният свидетел и „жител“ на близкото минало отговаря на тази научна претенция за абстрахиране от ежедневието, за надскачане на индивидуалното и „моето“ със сходно недоверие и понякога пълно отхвърляне. Вгледаният в лично преживяното не желае да сведе трудното за артикулация, но налично усещане за цялост на собствения си живот до обосновани от историческата рационалност причини и следствия, до аналитични конструкции като „тоталитаризъм“ или „народна демокрация“, „реален социализъм“, „социалистическа модернизация“. Много често личната мотивация за направените избори и индивидуалната житейска траектория не намират съответствие в общите тенденции и посоки, понятия, очертани от историческата или социологическата наука. Така „моето“ заедно със самия „мен“ изпада от историята.

² Знеполски, Ивайло (ред), *Това е моето минало, т. 1*, София: Институт за изследване на близкото минало и Сиела, 2010, с. 10.

В крайна сметка наред този конфликт (мним или реален) лежи важният въпрос за необходимата комуникация между различните групи в българското общество върху споделения по възможност терен на историята. Какви усилия и стъпки трябва да предприеме историческата гилдия (която поради спецификата на професията си има дълг в това отношение), че да успее пълноценно да предаде натрупаното знание и оценки към по-широката общност от читатели и граждани? По какъв начин тези две условно отделени групи могат да се разпознаят една друга и да осъществят пълноценен обмен, да прогледнат чрез общ хоризонт към миналото и бъдещото? Историята, освен познавателна, има и обществена задача, даже политическа, ако разбираме последното най-общо като живеенето заедно.

Поредицата „Това е моето минало“ се опитва да служи на този нелек процес – не ни се иска да говорим за цел, защото окончателният успех тук е трудно да си представим. Вместо да отсъждаме в полза на „големия“ и професионален исторически разказ и да свеждаме „малкия“ субективен опит до негова реплика или пък да го пренебрегваме като незначителен и дребен, вместо да разрешаваме този когнитивен разнобой между общата каузална история и личното преживяване на времето, скипът на Института за изследване на близкото минало чрез цялата си изследователска дейност, включително с конкурса и поредицата „Това е моето минало“, се опитва да допринесе за съхранението и обогатяването на големия текст (архив в най-широкия смисъл на думата) на близкото минало³. Като казваме текст или архив, разбираме не просто достъпна колекция от документи, покриващи определен и ограничен стандарт, а отворена интерпретативна сфера.

В идеалния си тип тази сфера съдържа познавателните усилия и текстове на всеки, който говори и пише за близкото минало, някога и сега – свидетел, изследовател и откривател, анализатор, теоретик, преподавател. Тя има периферия – екстравагантни, невероятни, може би и измислени разкази, но вместила и по-силни гравитационни ядра, авторитети, чийто глас и аргументация отеква по-трайно и определя значими ходове на познавателното усилие. Синхронът не е задължителен. Той е възможно, но не трайно състояние. Различните отмествания и разминавания са гарант за жизнеността на сферата. Пребиваващите в нейното поле интерпретатори имат свободата (понякога и професионалното задължение) да изграждат свои констелации от смисъл и поуки, стъпвайки върху наличното множество от текстове факти. А регулацията на тяхната достоверност се поражда именно в съпоставката и конкуренцията с останалите „образувания“ в сферата на записаното и изговорено историческо слово.

---

³ Отново в предговора на първия том на „Това е моето минало“ Ивайло Знеполски се впуска в детайли около теоретичния произход на идеята за „архив“. Вж. Знеполски, Ивайло (ред), *Това е моето минало*, т. 1, София: Институт за изследване на близкото минало и Сиела, 2010, с. 16–17.

Включените спомени, записки, картини от миналото, документи, както разнородно ги наричат самите им автори, носят със себе си потенциала за полезен и интересен разговор с различните етажи на този растящ архив или метатекст. Затова и според мярката на съставителите те имат място в този четвърти том.

Меандрите и други фигури на четенето

За да бъдем открити пред читателя, в предговора сме длъжни да споделим любопитствата, хрумванията, интертекстуалните връзки и теоретични наслаждения, през които мина нашият прочит на архивните материали и мотивира подредбата им в съдържанието. Без съмнение, всеки изкушен да прочете страниците от този том разполага с различен фокус и интерпретативен багаж, чрез които да ги разбира. Но наша отговорност като редактори и професионални историци е да предложим, надяваме се, надеждни и добре осветени пътища към героите и сюжетите, които те носят.

Рефлексът да тръгнем към текстовете от четвъртия том на „Това е мое минало“, следвайки тяхната формална хронология, дойде най-естествено и без никакви големи аналитични очаквания. Разбира се, когато погледнахме към оформилата се последователност от типажи, техните мотивации, езици и истории повторно, ние си дадохме сметка, че има нещо повече от чистата хронология, която да повтаря важните моменти от разгръщането, а впоследствие и центробежния разпад на комунистическия политически ред. Досетихме се, че пред себе си имаме, макар и нестройна, но показателно очертана фигура на взаимодействието между режима и обществото. (Тази фигура като че ли най-подходяща да я оприличим на ветрило.) Тя е изградена от важните теми, характерните говори, социалните профили, които добиват определена значимост в различните етапи и ситуации от реализирането на революционния социален проект на партията-държава. Усилията на възпроизвеждащата се власт за форматиране на обществото според нейната марксистко-ленинска мяра получават разнородна легитимация, понякога им се оказва съпротива или пък предизвикват трудно преодолима социална инерция сред различните обществени групи и типажи. И така до все по-видимото раздалечаване на налаганата идеологическа норма, от една страна, и дневния ред и думи на „обикновения“ човек – от друга.

В първия по време и място пакет от свидетелства (точката, от която започва да се разтваря историческото ветрило) попадат три, да ги наречем условно „партизански“ разказа с автори Христо Чобанов, Макри Гюлева и Георги Гадючков. Темата за легитимността на комунистическата власт задължително минава през търсенето на нейните автентични социални корени и дълбоки исторически основания от преди 1944 г. Накратко, търси се потвърждение на